

ΑΝΘΙΒΟΛΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

1/ 2017

Ἐν πλῶ

ΑΝΘΙΒΟΛΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

1/ 2017

Διευθυντές:

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΓΓΕΛΗΣ

© Εκδόσεις Έν πλώ

Κολοκοτρώνη 49, Αθήνα 105 60

Τηλ.: 210 3226343 - Fax: 210 3221238

e-mail: info@enploeditions.gr

www.enploeditions.gr

www.facebook.com/enploeditions.gr

ISSN: 2585-2140

Περιεχόμενα

Τὰ Ἀντίβολα ὡς ἐργαστήρι διαλόγου καί πολιτισμοῦ

~7~

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΠΕΡΓΑΜΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ

Ἡ Ἐκκλησία ὡς Κοινωνία

~9~

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ

Ἐνα Σάββατο

~27~

π. ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΙΝΑΚΟΥΛΑΣ

Ἐκκλησία καί νεοελληνική κοινωνία, 1800-1924. Σύντομη θεώρηση

~29~

ΝΑΤΑΣΑ ΚΕΣΜΕΤΗ

Τρισάγιο. Βλέποντας ἀπό ψηλά καί πλάγια τήν Πύλη τοῦ Θέρου

~57~

π. ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΓΚΑΝΑΣ

Φονταμενταλισμός: *et in Arcadia ego*

~63~

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΣΠΡΟΥΛΗΣ

«Ὁρθοδοξία ἢ θάνατος!» Κριτική θεώρηση ὄψεων τοῦ νεο-ἐλληνικοῦ θρησκευτικοῦ φονταμενταλισμοῦ. Πρός μιά ὀρθόδοξη θεολογία τοῦ κοσμικοῦ

~85~

ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΛΑΝΤΗΣ

Ὁ φόβος μπροστά στό Πνεῦμα.

Ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος καί οἱ φονταμενταλιστές

~121~

ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ὁ φονταμενταλισμός στήν ὑποσαχάρια Ἄφρική. Μιά σκιαγράφηση

~135~

ΝΤΗΤΡΙΧ ΜΠΟΝΣΕΦΕΡ

Κάθε πρωί είναι μία καινούργια αρχή (Προσευχές)
(Μετάφραση: Δημήτρης Τσινικόπουλος)

~149~

ΑΛΕΚΟΣ ΚΥΡΑΡΙΝΗΣ

24 Σκηνές τής Αποκάλυψης

~155~

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ν. ΜΟΣΧΟΣ

Ἡ θρησκευτική ἀγωγή μεταξύ ἀνοικτῆς καί κλειστῆς θεολογίας

~181~

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ

*Πλουραλισμός ἢ ὁμολογιακή νοοτροπία στό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν;
Ἡ ἐφαρμογή τῶν νέων Προγραμμάτων Σπουδῶν στά Θρησκευτικά
καί οἱ ἐπικρίσεις ἐναντίον τους*

~189~

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΓΓΕΛΗΣ

Ἀπό τά «Σχεδόν βιβλικά»

~207~

ΒΑΣΙΛΗΣ ΤΣΙΑΜΠΟΥΣΗΣ

Τό ἀθάίρετο

~209~

ΕΥΗ ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗ-ΠΙΣΙΝΑ

Ὁ Ἰωάννης καί ἡ ἀποκλειστικότητα τῆς σωτηρίας

~213~

π. ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΑΜΠΕΡΙΔΗΣ

Στό θάνατο μιᾶς φίλης

~243~

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ἡ διαλεκτική θεοῦ καί ἀνθρώπινου ἔρωτα

~245~

ΙΣΙΔΩΡΟΣ ΖΟΥΡΓΟΣ

Ξενυχτώντας στις Λίγες και μία νύχτες

~259~

ΙΒΑΝ ΜΠΟΥΝΙΝ

Ἰωάννης ὁ Ὀδυρόμενος

(Μετάφραση: Δημήτρης Β. Τριανταφυλλίδης)

~265~

ΠΕΤΡΟΣ ΚΕΦΑΛΙΑΚΟΣ

Ἀχρωάδεις στίχοι περὶ τοῦ Ἁγίου τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων

~273~

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Β. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

π. Ἀλεξάντρ Μέν, ἀπὸ τὴν μαρτυρία στό μαρτύριο

~277~

ΛΥΝΤΙ ΝΤΑΤΤΑ

Δύο ποιήματα

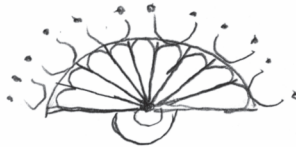
(Μετάφραση: Γιώργος Κεντρωτής)

~289~

ΙΩΣΗΦ ΒΙΒΙΛΑΚΗΣ

Δραματική ποίηση στή σκηνή τῆς καρδιάς

~291~

Τά *Αντίβολα* ως έργαστήρι διαλόγου καί πολιτισμοῦ

Τά *Αντίβολα* ως έτήσια έκδοση χριστιανικοῦ διαλόγου καί πολιτισμοῦ ἔρχονται σέ μιά δύσκολη καμπή τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἡ ἐσωστρέφεια καί ὁ φόβος γιά τά οικονομικά καί κοινωνικά προβλήματα πού ἐμφάνισε ἡ κρίση τά τελευταῖα ἔτη, συχνά ὀδηγοῦν σέ μιά κλειστή καί ἀμυντική ἀντίληψη γιά τή χριστιανική παράδοση καί τήν πολιτισμική μας κληρονομιά. Κι ἐνῶ ἡ ἑλληνική κοινωνία καί οἰκονομία πορεύονται μέσα ἀπό περιπέτειες καί ἀβεβαιότητες, ἡ πνευματική κληρονομιά μας, ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική παράδοση, μοιάζει νά περιχαρακώνεται στήν ἴδια ἐσωστρέφεια, νά χάνει τόν οἰκουμενικό προσανατολισμό καί τή δυναμική τῆς μαρτυρίας της στόν σύγχρονο κόσμο.

Μέσα στή δίνη τῆς πολυποίκιλης κρίσης, τά *Αντίβολα* ως περιοδικό δημιουργικῆς ἔρευνας καί πνευματικῆς ἐρωτηματοθεσίας προτείνουν τόν ἀνοικτό διάλογο τῆς χριστιανικῆς παράδοσης μέ τήν ἐποχή μας καί μέ τόν πολιτισμό της. Τά *Αντίβολα* δέν φιλοδοξοῦν νά προβάλλουν ἰδεολογικά κριτήρια ἢ δεδομένα κοσμοεἰδωλα, ἀλλά νά καλλιεργήσουν καί νά θεραπεύσουν τήν πνευματική δημιουργία καί τήν πληρότητα τοῦ νοήματος μέσα ἀπό τήν ἀνάδειξη τῆς σχέσης καί τοῦ διαλόγου τῆς χριστιανικῆς παράδοσης μέ τόν πολιτισμό. Ἡ χριστιανική σκέψη καί ἐμπειρία –καί μάλιστα ἡ ὀρθόδοξη– οὐδέποτε ὑπῆρξε ἰδιωτική ἢ ἀπλῶς ἀτομική ὑπόθεση, ἀλλά ἀποτέλεσε πάντοτε προσωπική κατάθεση καί μαρτυρία στόν δημόσιο χῶρο. Ὡς βιβλικός καί πατερικός λόγος, ὡς δρώμενο τῆς Λειτουργίας, ὡς ποιητική ἔκφραση καί ὡς τέχνη, ἡ χριστιανική παράδοση σμιλεύτηκε πάντοτε σέ διάλογο καί σέ δημιουργική πρόσληψη τοῦ ἐκάστοτε πολιτισμοῦ. Πέρα ἀπό ὀποιαδήποτε παγιωμένη ἰδεολογία καί κοσμοαντίληψη, τά *Αντίβολα* ἔρχονται νά ὑπηρετήσουν ἕναν ἀνοικτό καί ἀπροκατάληπτο διάλογο μέ τήν ἐποχή μας. Στούς ἀντίποδες τοῦ νοηματικοῦ κενοῦ καί τοῦ ἀδηφάγου ρεύματος τοῦ πολιτιστικοῦ κα-

ταναλωτισμοῦ, πού φαίνεται νά κυριαρχεῖ σήμερα ὡς γενικότερο σύμπτωμα, τά *Ἀνθίβολα* ἀποβλέπουν στόν ἀνεξάρτητο στοχασμό καί στήν κριτική καί ἐρμηνευτική θεώρηση τῆς πραγματικότητας πού μᾶς περιβάλλει, χωρίς ἀποκλεισμούς καί προκαταλήψεις.

Ὅπως τά παλαιά καί ταπεινά ἀνθίβολα τῶν ζωγράφων ἦταν διάτρητα σχέδια πάνω στά ὁποῖα οἱ ζωγράφοι ἀνανέωναν κάθε φορά τήν καλλιτεχνική τους ἔκφραση καί δημιουργία, ἡ ἔκδοση αὐτή τῶν *Ἀνθιβόλων*, ἐρμηνεύοντας δημιουργικά τή χριστιανική παράδοση, δέν στοχεύει στήν ἀναπαραγωγή κλειστῶν καί πεπερασμένων ἀντιλήψεων, ἀλλά στήν ἀνίχνευση συνθετικῶν ἀπαντήσεων στά ἐρωτήματα καί στίς ζωτικές ἀνάγκες πού θέτει ὁ σύγχρονος καί ραγδαῖα μεταβαλλόμενος κόσμος μας.

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ - ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΓΓΕΛΗΣ

Ἡ Ἐκκλησία ὡς Κοινωνία

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΠΕΡΙΓΑΜΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ

Εἰσαγωγή

1. Θεωρῶ τιμὴ μου τὸ γεγονός ὅτι ὁμιλῶ σ' αὐτὸ τὸ Παγκόσμιο Συνέδριο «Πίστewς καὶ Τάξεως», τὸ πέμπτο σὲ μιὰ σειρά παρόμοιων συνεδρίων, πού εἶχαν ξεκινήσει τὸ 1927 στὴ Λωζάνη. Τὸ παρὸν Συνέδριο, καθὼς συγκαλεῖται σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ἡ κίνηση «Πίστις καὶ Τάξις» ἔχει πάψει νὰ προσεγγίζει τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν ἀρχικὸ συγκριτικὸ καὶ ὁμολογιακὸ τρόπο, ἐμφανὴ στὴ Λωζάνη καὶ στὴ Λούντ, καλεῖται νὰ διακρίνει πῶς οἱ κοινὲς ρίζες τῆς βιβλικῆς καὶ πατερικῆς μας παράδοσης μποροῦν νὰ συμβάλουν στὴν ἱερὴ προσπάθεια γιὰ τὴν ἐπανεύρεση τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας.

Στὸ πλαίσιο αὐτοῦ ἀκριβῶς τοῦ καινούργιου τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖο προσεγγίζεται τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας, θὰ πρέπει νὰ χαιρετισθεῖ ἡ ἐμφάνιση τοῦ ὅρου *κοινωνία*, ἔννοιας κλειδί στοῦ θεολογικοῦ λεξιλόγιου τῆς κινήσεως «Πίστις καὶ Τάξις». Ποιὸς χριστιανὸς θὰ μπορούσε ν' ἀμφιβάλει γιὰ τὴ βιβλικὴ καὶ πατερικὴ προέλευση αὐτῆς τῆς ἔννοιας; Μολονότι οἱ χριστιανικὲς παραδόσεις δὲν μποροῦν νὰ ἰσχυριστοῦν ὅτι ὅλες καὶ στὸν ἴδιον βαθμὸ ἐκτιμοῦν καὶ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ τὸν ὅρο στὴ θεολογία τους, ἡ χρησιμοποίηση του στὸν οἰκουμενικὸ διάλογο δὲ θὰ μπορούσε εὐκόλα νὰ ἀποδοθεῖ στὴν ἐπιρροή τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης χριστιανικῆς παράδοσης. Ὡς ὀρθόδοξος, δὲν εἶναι δυνατόν παρά νὰ χαίρω γιατί χρησιμοποιεῖται στὸν οἰκουμενικὸ διάλογο ἕνας τέτοιος ὅρος, μὲ τὸ βάθος καὶ τὸν πλοῦτο πού τοῦ χάρισε ἡ θεολογία τῶν Ἑλλήνων Πατέρων. Παράλληλα, ὅμως, ὀφείλω νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἡ ἰδέα τῆς κοινωνίας εἶναι ἐξίσου παρούσα στοὺς λατίνους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως στὸν Ἀμβρόσιο, στὸν Αὐγουστῖνο καὶ σὲ ἄλλους, καθὼς

καί στους Μεταρρυθμιστές. Ἀκόμη καί ὅσοι ἀνάμεσά μας ἀποδίδουν περισσότερη ἢ ἀποκλειστική σπουδαιότητα στήν Ἁγία Γραφή δέν θά μπορούσαν εὐκόλα νά παραθεωρήσουν τή σημαντική θέση πού κατέχει στή Βίβλο ἡ ἔννοια «κοινωνία». Ἔχουμε, ἐπομένως, νά χειριστοῦμε ἓνα θέμα πού οἱ ρίζες του προχωροῦν βαθιά σέ ὅλες τίς χριστιανικές παραδόσεις, δηλαδή ἓνα θέμα πραγματικά οἰκουμενικό, μέ τήν ἀρχαία σημασία τοῦ ὄρου. Μιά προσεκτική καί σέ βάθος μελέτη αὐτῆς τῆς ἔννοιας θά ἦταν ἐπωφελής γιά ὅλους ἐμᾶς πού προσπαθοῦμε νά βροῦμε τρόπους ὥστε νά ὑπερβαθεῖ ἡ διαίρεση στήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ.

2. Δέν εἶναι συμπτωματικό τό γεγονός ὅτι ὁ ὄρος «κοινωνία» ἐμφανίστηκε ὡς ἔννοια κλειδί στό θεολογικό γλωσσικό ἰδίωμα τῆς Οἰκουμενικῆς Κίνησης, καί ιδιαίτερα τῆς κίνησης «Πίστις καί Τάξις». Νομίζω ὅτι συνδέεται στενά μέ μία μείζονα μετατόπιση ἢ ἐξέλιξη, πού παρατηρήθηκε μεταξύ τῶν συνεδρίων Ἐδιμβούργου καί Μόντρεαλ, στόν τομέα τῆς ἐκκλησιολογίας. Τά συνέδρια τόσο τῆς Λωζάνης ὅσο καί τοῦ Ἐδιμβούργου εἶχαν ἐστίασει τήν ἐκκλησιολογία στή Χριστολογία. Τό συνέδριο τοῦ Λούντ τό 1952 προχώρησε στήν ἴδια κατεύθυνση καί μέ ἔμφαση ὑποστήριξε τή χριστολογική προσέγγιση τῆς ἐκκλησιολογίας: «ἐπειδή πιστεύουμε στόν Ἰησοῦ Χριστό, γι' αὐτό πιστεύουμε καί στήν Ἐκκλησία ὡς τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ». Εἶναι προφανές στό σημεῖο αὐτό, ἡ ἐπίδραση ἐπιφανῶν τήν ἐποχή ἐκείνη θεολόγων, ὅπως ὁ ἀείμνηστος π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ, πού ἔγραφε: «ἡ ἐκκλησιολογία δέν εἶναι παρά ἓνα κεφάλαιο τῆς Χριστολογίας». Ἄς μή λησμονοῦμε ὅτι ἀκόμη καί ἡ λεγόμενη «βάση» τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξακολουθοῦσε νά εἶναι τήν ἐποχή ἐκείνη αὐστηρά χριστολογική.

Τά πράγματα ἄρχισαν νά ἀλλάζουν στό Νέο Δελχί τό 1961. Ἡ «βάση» τοῦ Π.Σ.Ε. διευρύνθηκε ὥστε νά συμπεριλάβει ἀναφορές στήν Ἁγία Τριάδα, ἐνώ κάποιοι ὀρθόδοξοι θεολόγοι, ὅπως ὁ ἀείμνηστος Νίκος Νησιώτης καί ἄλλοι, ἐμόχθησαν γιά νά μετατοπίσουν τήν ἐστία τῆς ἐκκλησιολογίας ἀπό τή Χριστολογία στήν Πνευματολογία. Τό παγκόσμιο συνέδριο τῆς κίνησης «Πίστις καί Τάξις» στό Μόντρεαλ (1963), στά πορίσματα τοῦ τμήματος I, δήλωνε μέ

έμφαση ότι ο τρόπος πού κατανοοῦμε τήν Ἐκκλησία δέν πρέπει νά προέρχεται μόνο ἀπό τή Χριστολογία, ἀλλά καί ἀπό τήν πίστη στόν Τριαδικό Θεό.

Τήν ἐποχή ἐκείνη δέν ὑπῆρχε ἀκόμη καμιά σαφής ἀναφορά στήν ἔννοια «κοινωνία», προκειμένου γιά τήν Ἐκκλησία. Ἐντούτοις, δέν πέρασε πολύς καιρός, καί ἡ Δεύτερη Βατικανή Σύνοδος ἀνοίξε γιά τή Ρωμαιοκαθολική θεολογική σκέψη τόν δρόμο πρὸς μιά θεολογία τῆς κοινωνίας. Χάρη σέ μιά σύγκλιση Ρωμαιοκαθολικῆς, Προτεσταντικῆς καί Ὁρθόδοξης θεολογίας, αὐτός ὁ ὅρος «κοινωνία» κατέχει τώρα κεντρική θέση στίς οἰκουμενικές συζητήσεις. Πιστό σ' αὐτή τήν πορεία, τό παρόν Παγκόσμιο Συνέδριο τῆς κίνησης «Πίστις καί Τάξις» ἐπέλεξε ὡς κύριο θέμα τῆς τήν ἔννοια *κοινωνία*.

Ἀλλά γιατί αὐτή ἡ ἔννοια εἶναι τόσο σημαντική γιά τήν κίνηση «Πίστις καί Τάξις» στήν παρούσα φάση τῆς ἱστορίας της; Πῶς μπορεῖ ἡ ἔννοια αὐτή νά συμβάλει στήν προαγωγή τῆς Χριστιανικῆς ἐνότητας σήμερα; Αὐτό εἶναι τό ἐρώτημα, πού θά ἤθελα νά θέσω κατά τήν παρούσα ὁμιλία μου. Στήν προσπάθειά μου νά προτείνω μιά ἀπάντηση σέ ἕνα τέτοιο ἐρώτημα, θά ἀντλήσω ἀναπόφευκτα ἀπό τή δική μου θεολογική παράδοση, καθώς καί ἀπό τήν παράδοση τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Πρόθεσή μου θά εἶναι νά μοιραστώ μαζί σας κάποιες σκέψεις σχετικά μέ τόν τρόπο πού θά μπορούσε νά ἐμφανισθεῖ ἡ προσέγγιση τοῦ προβλήματος τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας κάτω ἀπό τό φῶς τῆς *κοινωνίας*.

Ι. Ἡ «κοινωνία» ὡς θεολογική ἔννοια

Ὅταν χρησιμοποιοῦμε στή θεολογία τήν ἔννοια *κοινωνία*, τί ἐννοοῦμε; Ὁ ὅρος αὐτός κατά τί διαφέρει ἀπό τήν κοσμική χρήση τῆς ἔννοιαι «κοινωνία» ἢ «κοινότητα»; Προέχει νά ἀπαντηθεῖ αὐτό τό ἐρώτημα πρὶν ἀπό ὅποια ἀδήποτε ἀπόπειρα ἐφαρμογῆς αὐτῆς τῆς ἔννοιαι στήν ἐκκλησιολογία καί στό πρόβλημα τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας. Καί μόνο τό γεγονός ὅτι ἐπελέγη γιά ἐπίσημη χρήση σ' αὐτό τό Παγκόσμιο Συνέδριο ὁ πρωτότυπος

έλληνικός ὄρος, τοῦτο δηλώνει κάποια δυσχέρεια στή συνήθη χρήση τῶν ὄρων «κοινωνία» (communion) ἢ «κοινότητα». Πράγματι, ἡ λέξη *κοινωνία*, καθώς ἔχει ληφθεῖ ἀπευθείας ἀπό τήν ἀρχική χρήση της στήν Ἑλληνική Ἁγία Γραφή καί στήν Πατερική παράδοση, φέρει τό βάρος μιᾶς ειδικῆς ἔννοιας, πού πρέπει νά ληφθεῖ ὑπόψη κατά τήν ἐφαρμογή της στήν ἐκκλησιολογία. Τά βασικά συστατικά τῆς ἔννοιας *κοινωνία* μόνο ἀπό τή θεολογία μποροῦν νά ἀντληθοῦν, καί σ' αὐτό ἀκριβῶς τό σημεῖο χρειάζεται νά ἀρχίσει ἡ σύγκλιση μέσα στήν Οἰκουμενική Κίνηση. Ποιά εἶναι αὐτά τά βασικά συστατικά μιᾶς θεολογίας τῆς *κοινωνίας*;

(α) Ἡ *κοινωνία* δέν εἶναι καρπός οὔτε μιᾶς κοινωνιολογικῆς ἐμπειρίας οὔτε μιᾶς ἠθικῆς, ἀλλά τῆς *πίστης*. Καλούμεθα πρὸς κοινωνίαν ὄχι γιατί εἶναι κατί «καλό» γιά ἐμᾶς καί γιά τήν Ἐκκλησία, ἀλλά ἐπειδή πιστεύουμε σέ ἕναν Θεό πού, στό εἶναι του τό ἴδιο, εἶναι *Κοινωνία*. Ἄν πιστεύουμε σέ ἕναν Θεό πού εἶναι πρωτίστως ἀτομικό ὄν, ἱκανό νά ὑπάρχει χωρίς νά βρῆσκει σέ σχέση, τότε δέν ἀπέχουμε ἀπό μιᾶ κοινωνιολογική ἀντίληψη τῆς κοινωνίας. Στήν περίπτωση αὐτή, ἡ Ἐκκλησία δέν εἶναι, στό βάθος τοῦ εἶναι της, *κοινωνία*. Ἄν εἶναι, εἶναι μόνο κατά δεύτερο λόγο, δηλαδή γιά χάρη τοῦ *bene esse* της. Στήν περίπτωση αὐτή, τό δόγμα τῆς Τριάδος ἀποκτᾶ ἀποφασιστική σημασία: Ὁ Θεός *εἶναι* τριαδικός, εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ὄν σχέσης. Ἕνας Θεός, στό ἴδιο του τό εἶναι μὴ τριαδικός, δέν εἶναι «κοινωνία». Ἡ ἐκκλησιολογία, ἂν πρόκειται νά εἶναι μιᾶ ἐκκλησιολογία κοινωνίας, ὀφείλει νά ἔχει ὡς θεμέλιο τήν Τριαδική θεολογία.

(β) Ἡ *Κοινωνία* εἶναι ἐπίσης ἀποφασιστικῆς σημασίας γιά τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο κατανοοῦμε τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Στό σημεῖο αὐτό, ἡ σωστή σύνθεση Χριστολογίας καί Πνευματολογίας ἀποβαίνει ἄκρως σημαντική. Τί σημαίνει ὅτι ὁ Χριστός εἶναι ὄν «Πνευματικό», ἕνα πρόσωπο «γεννηθέν ἐκ Πνεύματος Ἁγίου», κεχρισμένο διά τοῦ Πνεύματος κ.λπ., ἂν δέν σημαίνει ὅτι, στό εἶναι του τό ἴδιο, εἶναι ἕνα ὄν σχέσης; Τό Πνεῦμα εἶναι Πνεῦμα *Κοινωνίας*. Δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει Χριστολογία χωρίς Πνευματολογία, καί αὐτό σημαίνει ὅτι πρέπει νά πάψουμε νά σκεπτόμαστε τόν Χριστό μέ ἀτομοκρα-

τικούς όρους, και νά τόν κατανοήσουμε ως «συλλογικό πρόσωπο», ως ύπαρξη περιληπτική. Οί «πολλοί» είναι συστατικό στοιχείο του «ένός». Η «κεφαλή» δέν νοείται χωρίς τό «σῶμα». Η Έκκλησία είναι τό σῶμα του Χριστού, επειδή ό Χριστός είναι όν πνευματολογικό, πού γεννήθηκε και υπάρχει στην κοινωνία του Πνεύματος.

II. Η Έκκλησία ως «Κοινωνία»

Μπορούμε τώρα νά θέσουμε τό έκκλησιολογικό έρώτημα πάνω σ' αυτές τίς βασικές προϋποθέσεις. Άν ό Θεός, στόν όποιο πιστεύουμε, είναι *κοινωνία* στό ίδιο του τό είναι, και άν τό πρόσωπο του Χριστού, πού στό όνομά του έμεις τά ανθρώπινα όντα καθώς και όλόκληρη ή δημιουργία σωζόμαστε, είναι κι αυτό, στό ίδιο του τό είναι, *κοινωνία*, ποιές συνέπειες έχει αυτή ή πίστη στόν τρόπο πού κατανοούμε την Έκκλησία; Αυτή ή έννοια «κοινωνία» πώς επιδρά πάνω στην ταυτότητα της Έκκλησίας, στις δομές και στα λειτουργήματά της μέσα στόν κόσμο; Αυτή ή αντίληψη της Έκκλησίας ως *κοινωνίας* μέ ποιόν τρόπο έπηρεάζει τίς προσπάθειές μας προς μιά όρατή ένότητα και την υπερνίκηση του σκανδάλου της διαίρεσης; Και τέλος, ή αντίληψη της Έκκλησίας ως *κοινωνίας* πώς μπορεί νά έπηρεάσει την αποστολή της μέσα στόν κόσμο και τή σχέση της μέ όλόκληρη τή δημιουργία; Αυτά είναι τά έρωτήματα πάνω στα όποια θά θέλαμε νά θέσουμε την όμιλία αυτή, μέ την έλπίδα νά μπορέσουμε μέ τόν τρόπο αυτόν νά υπηρετήσουμε τόν σκοπό αυτού του Συνεδρίου, ό όποιος είναι «νά ένθαρρύνει τίς Έκκλησίες ώστε νά έπιβεβαιώσουν και νά βιώσουν την κοινωνία πού, έστω και έν μέρει, υπάρχει ήδη μεταξύ τους... νά προσδιορίσουν τά θέματα πού παραμένουν ως έμπόδια sé μιά πλήρη κοινωνία και νά τά διερευνήσουν».

(*Πρός Κοινωνίαν κατά την πίστη, τή ζωή και τή μαρτυρία: κείμενο προς συζήτηση*, Πίστις και Τάξις, άρ. 161, Γενεύη 1993, σ. 5).